



ביאורים

לאחר העיסוק הארוך בתהליכי התשובה ובחלקיה, פונה רבנו בחיי לחתום בשני פרקים אחרונים את שער התשובה. הוא עוסק בהם בשאלה יסודית שנתורה: האם מכל חטא ניתן לשוב בתשובה, וממילא כיצד צריך לשוב מי שחטא בחטאים שתשובתם קלה יותר, ומה יעשה מי שנכשל באלה שתשובתם קשה ומסובכת.

כדי להשיב על שאלות אלו הוא מבחין קודם כל בין שני סוגים של חטאים: בין כאלה שהם בינו לבין הבורא בלבד, ואין בהם כל יחס לזולתו, ובין חטאים המשפיעים גם על הזולת השפעה מוזיקה או מצערת. בקבוצה הראשונה שבה הוא עוסק כאן נכללים אפילו חטאים כאלה שקשורים ליחס הנפשי של האדם לזולתו, כל עוד הם אינם נוגעים בפועל לאֶחָר, כדוגמת שנאה ונטירת איבה שנותרו בלב בלבד. חטאים אלו אמנם קשורים לזולת אך אינם נוגעים אליו. על קבוצת חטאים זו הוא אומר שכדי לכפר על החטאים די בעשיית תשובה. הוא מוסיף שאם הדבר אפשרי, יש למצוא דרכים איך לשוב דווקא באותם המקומות שבהם הוא נכשל, שהרי עניינה של התשובה היא לתקן את אותה הנפילה שבה הוא נפל קודם לכן, והדרך הטובה ביותר לעשות זאת היא דווקא דרך הטבת אותו הדבר ותיקונו.

בהמשך יעסוק רבנו בחיי בדברים הנוגעים לא רק לאדם אלא גם לזולתו. בדברים אלו עלולים אנו לחשוב שדי בתיקון העוול שנעשה כלפי הזולת ובבקשת הסליחה ממנו, אולם רבנו בחיי אומר כאן שלא די בתיקון המעוות כלפי זולתו, אלא חובה להקפיד לבקש גם סליחה מהבורא על החטא שעשה כלפיו, ולכן, אם לדוגמה אדם בייש את חברו, לא די בכך שיפייס את החבר אלא צריך גם להתוודות ולשוב כלפי הבורא על שעבר עבירה של ביוש אדם מישראל.

הרחבות

• השיבה לדרך הישר

שָׁאֵם יִהְיֶה הַחֲטָא בְּחֻבּוֹת הַלְּבָבוֹת, כָּלֵב הָרָע... הַתְּשׁוּבָה מִמְּנוֹ רְאוּיָה לְהִיּוֹת בְּהִטְבַּת הַלֵּב. בחלק הראשון של התשובה, בעל התשובה פוסק ממעשיו הרעים. אולם כדי לתקן את נשמתו מהחטאים והמידות הרעות לא די בכך. על בעל התשובה לעשות מעשים הפוכים מאותם חטאים שעשה על מנת להגיע לדרך הישר.

בדרך זו הלך גם הרמב"ם שכתב שהדרך הישרה היא דרך האמצע - "שביל הזהב". אולם אדם שנטה לאחד הקיצוניות, רפואתו היא לנטות לזמן מה לקיצוניות השנייה: "וכמו שהגוף, כאשר יצא משיוויו, נראה אל איזה צד נטה ויצא, ונעמוד כנגדו בהפכו, עד שישוּב אל השיוויו. וכשישתווה, נסלק ידינו מאותו ההפך, ונשוב לעשות לו מה שישאיריה על שיוויו - כן נעשה במידות בשווה" [שמונה פרקים ד].

והוסיף לבאר זאת: "וכיצד היא רפואתם מי שהוא בעל חֶמָה (כעס)? אומרים לו להנהיג עצמו שאם הוכה וקולל לא ירגיש כלל, וילך בדרך זו זמן מרובה עד שיתעקר החֶמָה מליבו. ואם היה גבה לב - ינהיג עצמו בבזיון הרבה וישב למטה מן הכל וילבש בלויי סחבות המבזות את לובשיהם וכיוצא בדברים אלו עד שיעקור גובה הלב ממנו ויחזור לדרך האמצעית שהוא דרך הטובה, ולכשיחזור לדרך האמצעית ילך בה כל ימיו, ועל קו זה יעשה בשאר כל הדעות: אם היה רחוק לקצה האחד - ירחיק עצמו לקצה השני. וינהוג בו זמן רב עד שיחזור בו לדרך הטובה - והיא מידה בינונית שבכל דעה ודעה" [הלכות דעות ב, ב].

לעילוי נשמת מרן רה"ר הגאון אברהם אלקנה בן הרב שלמה זלמן כהנא
שפירא זצ"ל

פרק תשיעי

אָבֵל אֵם תִּתְּכֵן הַתְּשׁוּבָה מִכָּל חֲטָא אֵם לֹא, אִמֹר בְּתְשׁוּבַת הַשְּׂאֵלָה הַזֹּאת, כִּי הַעֲוֹנוֹת שְׁנֵי מִיָּנִים: אֶחָד מֵהֶם, עֲוֹנוֹת שְׁבִין אָדָם לְמִקּוֹם בְּלִבְד, כְּכַחַשׁ בְּאַלְהִים, וְהַמְחִשְׁבוֹת הָרְעוֹת, וְהַמְצַפְּינִים הָרָעִים, וְלֹאֲוִין שְׂבָחוֹבוֹת הַלְּבָבוֹת, וְהַרְבֵּה מִחֻבּוֹת הָאֲבָרִים, אֲשֶׁר לֹא יִחְמוֹס^ו הַחוּטָא בְּהֶם כִּי אֵם נִפְשׁוֹ בְּלִבְד, וְאִין אֲשַׁמָּה עֲלָיו אֶלָּא לְהַמְרוֹתוֹ^ו מִצְוֹת אֱלֹהֵיו. וְהַמִּין הַשְּׁנִי, עֲוֹנוֹת שְׁבִין אָדָם לְחִבְרוֹ, וְהֵם שֵׁשׁ בְּהֶם עֲנִין מְעַנְיִי הָרְעָה וְהַחֲמוֹס לְבָנֵי אָדָם, אֵם בְּגוֹפֶם אֵם בְּמִמוֹנָם אוֹ בְּזַכְרָם^ו, וּמְקַבְּץ^ו הַחוּטָא חֲמוֹסוֹ בְּנִפְשׁוֹ בְּהַמְרוֹתוֹ אֶת אֱלֹהֵיו עִם חֲמוֹסוֹ בְּנֵי אָדָם.

היתכנות
התשובה בחיים
בין אדם למקום

ומה שיהיה מן העונות והחטאים בין האדם לאלהיו בלבד, תתכן לו התשובה מהם בעודנו בחיים, כשיתעורר לקצורו וישתדל לשוב מעונו אצל בוראו.

ומן הדין עליו שתהיה התשובה מן העון במין שחטא בו, אם יוכל. שאם יהיה החטא בחובות הלבבות, כלב הרע, והמחשבה הרעה, והנטייה, והקנאה, והשנאה, והדומה לזה, התשובה ממנו ראויה להיות בהטבת הלב. והמחשבה, ואהבת הטוב לבני אדם, והמחילה להם. ואם יהיה החטא באבר מאברי הגוף, פאכילת מה שאסר הבורא אכילתו, והבעילות שהזהיר מהן, וחלול שבתות ומועדים, ושביעת שקר, ראוי שתהיה תשובתו ממנו באותו ענין ובאותו מין שהיה חוטא בו, עם שתוף הלב בכונה לאלהים.

וכל הענין הזה יתכן לאדם בחייו, בעוד שהוא מאריך ימים, עם ברור הפרתו, פשהוא מכונן לתשובה ולטהר נפשו מעונו אצל בוראו, ובכמוהו אמר החכם (משלי ט, יב): "אם חכמתך חכמת לך".

לא יחמוס - לא יגזול ויפגע אלא בעצמו. להמרותו - על המרותו. בזכרם - בכבודם, בשמם. ומקבץ - מחבר.

